

162. Wł. Mickiewicz do J. I. Kraszewskiego 1 III 1871 Rkp. BJ 6520 k. 174-175.

[k. 174r] List Kochanego Pana otrzymuję za ledwie teraz. Z dzienników polskich dostałem jedynie dotąd numer „Dziennika Polskiego”¹ z grudnia i stycznia. Widzę, że nie tak prędko wrócimy do dawnego porządku, jak sobie pierwiej wyobrażałem; dlatego wstrzymuję się z decyzją co do druku „Rocznika”². Warunki podane przez Pana są przystępne.

Opisywać oblężenie Paryża po poddaniu się stolicy byłoby dla mnie także opisywać chorobę przyjaciela po zgonie. Kilka takowych opisów wyszło w tych dniach, lecz wszystkie kłamliwe. Zresztą trzymając się ściśle prawdy, opis bezstronny wyglądałby na paszkwil. Poruszył się lud paryski po pierwszych przegranych. Obalenie Napoleona ocaliłoby wtenczas wojsko, które pod Sedanem broń złożyło. Opozycja wszystko wstrzymała. 3^{go} w nocy czytano po murach nowinę, że wojsko broń złożyło, że cesarz dostał się w niewolę. Było coś boleśnego [w] publicznej radości z [...]³ katastrofy cesarskiej, bo hańba spotkała lichego wodza, ale zawsze wodza Francji. 4^{go} cały Paryż, prócz deputowanych lewicy, chciał zmiany rządu i nim ich stronnicy nadeszli z dalekich stron miasta, Gwardia Narodowa wypędziła była [k. 174v] Izbę i ogłosiła Rzeczpospolitą⁴. Małoduszni i niezdatni członkowie opozycji zostali panami sytuacji. Od pierwszej chwili lud oszukiwali, krzyczeli *la lutte à outrance*⁵, a 5^{go} zaczęli już intrygować dyplomatycznie. Ciekawe pod tym względem wydaje w tej chwili dzieło Gambetty⁶. Jest to zbiór depeusz J. Favre⁷ do niego. Na przykład pisze do Favre *par pigeon*⁸: « *Il n' y a presque que de prussiens autour de Paris. Leurs régiments marchent contre nos armées de provinces* »⁹. « *Agissez* »¹⁰ – J. Favre odpowiada – « *le général Trochu*¹¹ *est aussi incapable de concevoir un plan que d'en exécuter un* »¹². W ostatnich dniach pisze do Gambetty: « *Paris va manquer de pain et il ne s'en doute pas ! Je traite avec le comte de Bismarck*¹³ *et Paris ne s'en doute pas . Quelle nation que la mienne!* »¹⁴ Rząd

¹ „Dziennik Polski” – gazeta wychodząca we Lwowie od 1869 r., redagowana przez Henryka Karola Rewakowicza (1837-1907), działacza ruchu ludowego.

² „Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego” – zob. list nr 15.

³ Słowo nieczytelne.

⁴ W dniu 2 IX 1870 r. Napoleon III skapitulował po przegranej przez Francję bitwie pod Sedanem. Reakcją na tę decyzję było proklamowanie 3 IX 1870 republiki i powołanie 4 IX 1870 Rządu Obrony Narodowej z gen. Trochu jako premierem, który to rząd działał do 6 II 1871 r.

⁵ *Walka do upadłego* (franc.).

⁶ Léon Gambetta (1838-1882) – francuski polityk republikański, wraz Julesem Favrem proklamował 4 IX 1870 powstanie III Republiki Francuskiej, minister spraw wewnętrznych w Rządzie Obrony Narodowej.

⁷ Jules Favre (1809-1880) – francuski polityk republikański, minister spraw zagranicznych w Rządzie Tymczasowym w 1871 r.

⁸ *Par pigeon* (franc.). – list wysłany za pośrednictwem gołębia pocztowego.

⁹ *Wokół Paryża są prawie sami Prusacy. Ich regimenty maszerują przeciwko naszym armiom z prowincji* (franc.).

¹⁰ *Działajcie* (franc.).

¹¹ Louis Trochu (1815-1893) – generał, premier w Rządzie Obrony Narodowej od 4 IX 1870 do 22 I 1871, gubernator Paryża podczas oblężenia, później poseł, w 1872 r. wycofał się z życia politycznego.

¹² *General Trochu jest równie niezdolny do opracowania planu, co do wykonania jakiegokolwiek planu* (franc.).

¹³ Otto von Bismarck – zob. list nr 50.

¹⁴ *Paryżowi zacznie brakować chleba, a on niczego się nie domyśla! Prowadzę rokowania z hrabią Bismarckiem, a Paryż niczego się nie domyśla. Cóż to za naród – mój własny!* (franc.)

bezustannie kłamał. J. Favre powiedział: « *Ni une pierre de forteresse ni un pouce de territoire* » i podpisał rozbiór Francji¹⁵.

[k. 175] J. Ferry : « *le pain ne sera jamais rationné* ¹⁶. *Jamais*¹⁷ nie trwało jak parę tygodni. Ducrot¹⁸: « *Je ne rentrerai que mort ou victorieux*¹⁹. Wrócił tedy po przegranej i dzienniki kpiny z niego ogłaszali, że się otruł. Trochu: « *le gouverneur de Paris ne capitulera pas*»²⁰. Cały rząd: « *les Prussiens n'entreront pas à Paris pendant l'armistice*»²¹. Weszli do stolicy podczas armistycjum²². Trochu jeszcze: « *Je rentrerai dans l'obscurité*»²³. Jest deputowanym.

Izba jest *une chambre introuvable*²⁴ jak w 1815 roku. Chcą rzezi w Paryżu, aby mieć pretekst odebrania swobód nadanych przez Rzeczpospolitą, głoszą już po prowincji, że robotnicy burzą się, tymczasem robotników policzkować będą, dopóki ci nie wezmą się do broni. Wtenczas nastąpi rzeź jak w czerwcu 1848 r. Reakcja górą wzięwszy, *les affaires et les plaisirs reprendront*²⁵. Gwardia Narodowa jest obecnie czymś *des ateliers nationaux* w 1848²⁶ r. [k. 175v] Posyłam Panu te numera *du „Patriote”*²⁷, które znajduję pod ręką. Zobacz Pan, że klęski przewidywałem i Rząd należycie oceniałem. Nie wielka stąd pociecha!

Co do samego oblężenia, średnie klasy znacznie ucierpiały, bogatsze nie zmieniły nawet trybu życia i tylko wydawały na stół, co by w innym czasie wydało się na wieczory. Bomby narobiły więcej hałasu niż szkody. Padła jedna obok żony mojej²⁸, druga o pięć kroków ode mnie, lecz bez złych następstw, w ogóle tłum patrzył na to widowisko bez trwogi, omnibusy odbywały zwyczajne kursa, tłum odprowadzał nieboszczyków do cmentarza nawet Montparnasse, choć po drodze i na cmentarzu ciągle bomby padały.

¹⁵ *Ani kamienia z twierdzy, ani cala terytorium!* (franc.) – słynny cytat z deklaracji Favre'a z 6 IX 1870 r.; Favre był negocjatorem wstępnego traktatu pokojowego z Prusami, podpisanego 26 II 1871, który przewidywał utratę przez Francję Alzacji i Lotaryngii.

¹⁶ Jules Ferry (1832-1893) – polityk francuski, republikanin, zwolennik państwa laickiego, mer Paryża podczas oblężenia; *chleba nigdy nie będziemy racjonować* (franc.)

¹⁷ *To „nigdy”* (franc.)

¹⁸ Auguste Ducrot (1817-1882) – generał dywizji, uczestnik bitwy pod Sedanem, podczas oblężenia dowódca 2. armii obrony Paryża.

¹⁹ *Wróć martwy albo zwycięski* (franc.).

²⁰ *Gubernator Paryża nie skapituluje* (franc.).

²¹ *Prusacy nie wejdą do Paryża podczas rozejmu* (franc.).

²² *armistycjum* (łac.) – zawieszenie broni, rozejm.

²³ *Wycofam się w cień* (franc.)

²⁴ *Izba Niezrównana* (dosł. „nie do odnalezienia”) – określenie Izby Deputowanych, wybranej 1815 r. w okresie Pierwszej Restauracji i zdominowanej przez skrajnych konserwatystów-ultrasów czyli radykałów.

²⁵ *Interesy i przyjemności znów ruszą* (franc.)

²⁶ Gwardia Narodowa – tu: formacja francuskiej obrony terytorialnej w latach 1851-1872; gwardziści po przeszkoleniu stanowili rezerwę dla wojska i mogli być powoływani do służby czynnej. W trakcie oblężenia Paryża gwardia brała udział w obronie miasta, później z jej szeregów rekrutowali się walczący w obronie Komuny. Zlikwidowaną w 1872 r. formację zastąpiła powszechna służba wojskowa; *warsztaty narodowe* (franc.) – rodzaj robót, organizowanych przez państwo w Paryżu od lutego do czerwca 1848 r., które miały przeciwdziałać bezrobociu robotników poprzez ich masowe zatrudnienie np. przy budowie gmachów użyteczności publicznej.

²⁷ „Le Patriote. Organe de la République française et universelle: journal quotidien” – dziennik wydawany w latach 1870-1871, którego redaktorem naczelnym był Armand Lévy.

²⁸ Maria z Malewskich Mickiewiczowa zob. list nr 80.

Ściskam przyjacielską dłoń Pańską,

Wł[adysław] Mickiew[icz]

1^{go} marca 1871